

Wycena zapasów a bilansowanie majątku i kapitałów gospodarstwa rolniczego¹

Rachunkowość jest ważnym elementem systemu informacyjnego jednostki gospodarującej, a jej głównym zadaniem jest przedstawienie prawdziwego obrazu przedsiębiorstwa. Na system rachunkowości stosowany w praktyce konkretnego przedsiębiorstwa, niezależnie od jego specyfiki, składają się między innymi takie elementy, jak: zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych, okresowe ustalanie rzeczywistego stanu majątku i zobowiązań, wycena aktywów, pasywów, ustalanie wyniku finansowego oraz sporządzanie sprawozdań finansowych.

W opracowaniu podjęto próbę przedstawienia metod wyceny księgowej zapasów w jednostkach gospodarczych prowadzących działalność rolniczą oraz wskazania, w jaki sposób przyjęte metody wyceny mogą kształtować stan majątku i kapitałów wykazywany w bilansie majątkowym gospodarstwa rolniczego. Do przedstawienia powyższego problemu wykorzystano literaturę przedmiotu oraz wybrane informacje liczbowe pochodzące z rachunkowości gospodarstw indywidualnych prowadzonej pod nadzorem IERiGŻ.

W większości krajów, niezależnie od konkretnych stosunków polityczno-ekonomicznych i rozwiązań legislacyjnych, naczelną koncepcją rachunkowości jest koncepcja wiernego i rzetelnego obrazu przedsiębiorstwa (ang. *true and fair view*)². Powyższa koncepcja ma fundamentalne znaczenie przy realizowaniu informacyjnej funkcji rachunkowości i stanowi podstawowy warunek, aby informacje uzyskane z rachunkowości mogły być użyteczne dla wewnętrznych potrzeb tego przedsiębiorstwa, jak i dla zewnętrznych odbiorców informacji. Aby koncepcja ta mogła być realizowana w praktyce, konieczne jest przestrzeganie wielu zasad o charakterze szczegółowym, określanych w literaturze ostatnich lat jako nadrzędne zasady rachunkowości. Zasady te zostały określone

¹Artykuł opracowano w ramach problemu badawczego, grant KBN Nr 5PO6J01117 pt. „Zarządzanie zapasami w gospodarstwach i przedsiębiorstwach rolniczych”.

²Gmytrasiewicz M., Karmańska A., Olchowicz I., Rachunkowość finansowa. Cz. I. Difin, Warszawa 1998, s. 28.

między innymi w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości³, głównie w Standardzie nr 1, a w krajach Unii Europejskiej większość z tych zasad ujmują ustawy regulujące prowadzenie rachunkowości. W krajach tych mają one więc charakter normy prawnej.

Spośród podstawowych zasad rachunkowości, które służą zachowaniu koncepcji wiernego i rzetelnego obrazu i które mają związek ze sposobami wyceny składników majątku jednostki gospodarczej, do najważniejszych należą: zasada ostrożnej wyceny, zasada kontynuacji działania oraz zasada kosztu historycznego, czyli faktycznego kosztu poniesionego na nabycie danego składnika majątku. Każda z wymienionych zasad w sposób zasadniczy determinuje sposoby wyceny składników majątkowych, głównie przy ustalaniu stanu majątkowego i sporządzaniu bilansu jednostki gospodarczej. Mają one również wpływ na przyjętą w ewidencji księgowej wartość zużywanych w procesie produkcyjnym czynników nakładów, głównie materiałów i półproduktów, które w konsekwencji decydują o poziomie kosztów ponoszonych przez dany podmiot gospodarujący.

W rachunkowości rolniczej do zapasów gospodarstwa rolniczego zalicza się produkty gotowe, produkcję w toku, materiały do produkcji oraz towary. W rachunkowości finansowej w Polsce⁴ podobnie jak zapasy traktuje się stado obrotowe inwentarza żywego, aczkolwiek jest to pogląd dyskusyjny. Ogólne zasady wyceny stosowanej w rachunkowości przewidują różne podejście metodyczne do wyceny w zależności od sposobu pozyskania danego dobra majątku i jego roli w procesie działalności gospodarczej. W praktyce ilościowy stan rzeczywisty składników majątku ustala się drogą inwentaryzacji. Przy księgowej wycenie poszczególnych składników majątku stosuje się jedną z trzech poniższych metod, uwzględniając charakter i specyfikę określonego składnika majątku.

- Składniki majątku nabyte odpłatnie wycenia się po koszcie poniesionym na ich nabycie.
- Składniki majątku wyprodukowane przez jednostkę gospodarczą wycenia się po koszcie własnym ich produkcji.
- Dobra uzyskane drogą darowizny lub za darmo w inny sposób wycenia się według ich wartości sprzedażnej, którą ustala się na podstawie cen sprzedaży netto, akceptowanych przez nabywców.

Pierwsze dwa sposoby odzwierciedlają w sposób w miarę rzeczywisty wartość składników majątku w dyspozycji przedsiębiorstwa. W sytuacji, gdy nie można

³ Praca zbiorowa: Międzynarodowe Standardy Rachunkowości. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce. Warszawa 1994.

⁴ Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 r., Dz. U. Nr 121 z 1994 r.

wycenić składnika majątku wg kosztu nabycia lub kosztu wytworzenia, a w szczególności gdy dany składnik majątku jest akceptowanym dobrem w obrocie towarowym, w praktyce stosuje się jako podstawę wyceny ich wartość sprzedażną, opartą głównie na cenach sprzedaży netto.

W tabeli 1 przedstawiono sposoby wyceny zapasów zalecane w najpowszechniej stosowanym obecnie w Polsce systemie rachunkowości rolniczej – w Zunifikowanym Systemie Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych⁵ – oraz stosowane w systemie rachunkowości niemieckiej w ramach państwowego systemu rachunkowości rolniczej ukształtowanego na potrzeby Ministerstwa Rolnictwa, jak i na potrzeby Sieci Danych Rachunkowości Rolniczej Unii Europejskiej (FADN). W Zunifikowanym Systemie Rachunkowości artykuły wytworzone w gospodarstwie rolniczym, zwyczajowo zużywane na cele produkcyjne, jak np. pasze objętościowe, obornik, słoma, nie są wyceniane i uwzględniane przy ustalaniu poziomu kosztów w rachunku wyników. Natomiast ich zapas pozostający na dzień sporządzenia bilansu podlega wycenie bilansowej i jest uwzględniany w wartości wykazywanego majątku.

Metody wyceny stosowane w obydwu prezentowanych systemach rachunkowości cechuje indywidualizacja podejścia do wyceny jednostkowej poszczególnych grup zapasów, umożliwiającą zachowanie zasady ostrożnej wyceny. Zasady wyceny produktów gotowych, materiałów, towarów i obrotowego inwentarza żywego w obydwu systemach są takie same. W inny sposób wycenia się artykuły wyprodukowane w gospodarstwie i zużywane na cele produkcyjne. W Polsce w każdym gospodarstwie są one wyceniane na podstawie cen zaliczeniowych, ustalanych indywidualnie przez prowadzących ewidencję księgową. W niemieckim systemie wycena opiera się na wartościach normatywnych.

Bilansowanie majątku i kapitałów jednostki gospodarczej ma na celu określenie równowagi majątkowo-kapitałowej. Dla zilustrowania wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi grupami składników majątku i kapitału oraz wskazania pozycji, w których na wartości ujmowane zarówno w bilansie, jak i rachunku zysków i strat mogą wpłynąć zastosowane metody wyceny wykorzystano dane pochodzące z rachunkowości rolniczej prowadzonej przez gospodarstwa polskie i niemieckie. W tabelach 2 i 3 przedstawiono wybrane informacje z bilansu majątkowego oraz rachunku zysków i strat charakterystyczne dla gospodarstwa prowadzącego rachunkowość metodą Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej oraz dla przeciętnego gospodarstwa niemieckiego z grupy tzw. testowych gospodarstw, prowadzącego rachunko-

⁵Praca zbiorowa: Instrukcja prowadzenia ksiąg rachunkowych. Wersja 1998. Zunifikowany System Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych. Warszawa.

wość na potrzeby Ministerstwa Rolnictwa oraz sieci danych FADN. Przedstawione w tabelach dane są wielkościami średnimi z określonej populacji rolników prowadzących rachunkowość, stąd mają one jedynie charakter poglądowy, przybliżający problemy wartościowego ujęcia składników majątkowych gospodarstwa. Dla umożliwienia porównań informacji o majątku, kapitałach i wynikach osiąganych przez gospodarstwa wartości je charakteryzujące przeliczono na 1 ha UR.

Tabela 1

Ogólne zasady wyceny zapasów i inwentarza żywego w rachunkowości rolniczej

Składniki podlegające wycenie	Zunifikowany System Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych w Polsce	System Państwowej Rachunkowości Rolniczej w RFN
Produkty gotowe	Według cen rynkowych loco gospodarstwo.	Geny rynkowe.
Produkcja roślinna w toku	Rzeczywiste koszty bezpośrednie poniesione na wytworzenie gotowej produkcji w przyszłym okresie.	Koszty zużytych materiałów, usług rolniczych z zakupu oraz koszty użycia własnej siły pociągowej, maszyn oraz część kosztów ogólnych.
Produkty gospodarstwa zużywane na cele produkcyjne	Na podstawie cen zaliczeniowych ^a opartych na cenie jęczmienia. Produkty roślinne (zielonki, siano, słoma itp.) przeliczane są za pomocą współczynników na „równoważnik” jęczmienia paszowego. Cena obornika zależnie od zawartości NPK.	Nie podlegają wycenie bilansowej. Wycenia się natomiast wyprodukowane pasze objętościowe, zużywane w gospodarstwie (uwzględniane w rachunku kosztów) na podstawie wartości normatywnych.
Inwentarz żywy	Ceny rynkowe odpowiednio do sztuk, wagi i kondycji. Zwierzęta stada podstawowego – ewentualnie indywidualne podwyższenie wartości, np. za pochodzenie.	Wg przeciętnych cen rynkowych. Cenne sztuki hodowlane na podstawie kosztów nabycia, uwzględniających ceny aukcyjne (i te podlegają także amortyzacji).
Materiały i towary spoza gospodarstwa	Ceny nabycia netto.	Według cen nabycia lub cen sprzedaży netto.

^aProdukty wytworzone w gospodarstwie i zużywane na cele produkcyjne uwzględnia się jedynie przy ustalaniu wartości zapasów na moment bilansowy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Goraj L. i zespół: Zunifikowany System Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych. Instrukcja prowadzenia ksiąg rachunkowych. Wersja 1998, Warszawa 1998 oraz Vermögensbewertung in der landwirtschaftlichen Buchführung, 3. Überarbeitete Auflage; HLBS, Heft 88. 1987. Verlag Pflug u. Feder GmbH.

Średnia powierzchnia prezentowanego gospodarstwa z grupy gospodarstw IERiGŻ wynosiła 17,46 ha. Z całej populacji 1233 gospodarstw prowadzących rachunkowość w 1998 roku w przedziale obszarowym 15–20 ha UR były badane 152 gospodarstwa, tj. 12,3% badanej zbiorowości. Obszar prezentowanego gospodarstwa jest zatem dwukrotnie większy od statystycznego gospodarstwa w Polsce. Natomiast dane charakteryzujące gospodarstwo niemieckie są wielkościami średnimi z całej zbiorowości gospodarstw indywidualnych prowadzących rachunkowość na ww. potrzeby (z 8141 gospodarstw). Przeciętny obszar gospodarstwa wynosił w 1998 roku 49,6 ha UR.

Ogólna struktura majątku prezentowanych gospodarstw (tab. 2) wydaje się być podobna. Gospodarstwo funkcjonujące w polskich warunkach charakteryzuje się większym udziałem majątku obrotowego, głównie zapasów gotowych produktów rolniczych, oraz odmienną od niemieckiego strukturą majątku trwałego. W gospodarstwie niemieckim na uwagę zasługuje wysoka wartość jednostkowa gruntów własnych, wynikająca ze stosowanej w rachunkowości niemieckiej metody wyceny, odzwierciedlającej sytuację na niemieckim rynku ziemi rolniczej. Sposoby wyceny tych grup majątku w sposób bezpośredni wpływają na wartości wykazywane w bilansie majątkowym gospodarstwa rolniczego.

Sytuacja finansowa gospodarstw określana przez pasywa bilansu jest zdecydowanie różna w prezentowanych gospodarstwach. Struktura źródeł finansowania majątku wskazuje, że majątek polskiego gospodarstwa niemal w 96% jest sfinansowany kapitałami własnymi. W gospodarstwie niemieckim kapitały obce stanowią 14% wartości majątku, jednakże w przeliczeniu na 1 ha UR zadłużenie gospodarstwa niemieckiego jest niemal trzykrotnie wyższe od wygospodarowanego rocznego dochodu rolniczego. W gospodarstwie polskim zadłużenie stanowi około 60% rocznego dochodu rolniczego.

W tabeli 3 przedstawiono wielkość i strukturę przychodów i kosztów charakterystyczną dla prezentowanych gospodarstw. Na uwagę zasługuje fakt, że obydwie gospodarstwa realizują przychody głównie ze sprzedaży produktów rolniczych (w ponad 70 procentach). W strukturze kosztów dominujące pozycje to zużycie materiałów oraz amortyzacja. Wycena zużywanych w produkcji materiałów oraz wycena zużycia składników majątku trwałego i obciążenie wartością tego zużycia kosztów prowadzonej działalności jest jednym z elementów decydujących o poziomie całościowych kosztów prowadzenia działalności rolniczej i w rezultacie o wygospodarowanym wyniku.

Tabela 2

Wybrane informacje z bilansu majątkowego gospodarstwa na przykładzie gospodarstw indywidualnych prowadzących rachunkowość w Polsce i RFN (stan na 31.12.1998 r.)

Wyszczególnienie	Wg badań IERIGŻ (PLN/ha UR)	Wg Agrar- bericht (DM/ha UR)	Struktura w %	
			gospodar- stwa w RP	gospodar- stwa w RFN
AKTYWA OGÓŁEM	16 510	24 808	100,0	100,0
MAJĄTEK TRWAŁY OGÓŁEM:	13 907	22 009	84,2	88,7
w tym: a) grunty własne	2 831	15 793	17,1	63,7
b) budynki i budowle	5 459	2 528	33,1	10,2
c) maszyny, urządzenia, środki transportu	4 016	1 877	24,3	7,6
d) sady i plantacje wie- loletnie	893	•	5,4	
INWENTARZ ŻYWY:	993	1 576	6,0	6,4
a) stado podstawowe	454	•	2,8	
b) stado obrotowe	539	•	3,2	
MAJĄTEK OBROTOWY (ogółem):	1 610	1 135	9,8	4,6
w tym: – zapasy produktów	881	49 ^a	5,3	
– zapasy materiałów	169	•	1,0	0,2 ^a
PASYWA OGÓŁEM	16 510	24 808	100,0	100,0
KAPITAŁ WŁASNY	15 833	21 365	95,9	86,1
KREDYTY BANKOWE	649	2 793	3,9	11,3
ZOBOWIĄZANIA WOBEC DO- STAWCÓW	7	389	0,04	1,6
POZOSTAŁE KAPITAŁY OBCE	21	261	0,1	1,0

^azapasy ogółem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1998. IERIGŻ Warszawa 1999, oraz Agrarbericht der Bundesregierung 1999. BMELF, Bonn 1999.

Tabela 3

Wybrane informacje o przychodach i kosztach na przykładzie gospodarstw indywidualnych prowadzących rachunkowość w Polsce i RFN (1998 r.)

Wyszczególnienie	Wg badań IERiGŻ (PLN/ha UR)	Wg Agrar- bericht (DM/ha UR)	Struktura w %	
			gospod. w RP	gospod. w RFN
PRZYCHODY Z DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ OGÓŁEM:	3 945	5 778	100,0	100,0
♦ Przychody ze sprzedaży:	3 650	4 289	92,5	74,2
w tym: produktów rolniczych	3 022	4 079	76,6	70,6
♦ Zmiana stanu produktów	+74	+116	1,9	2,0
♦ Pozostałe przychody operacyjne	221	1 373	5,6	23,8
KOSZTY DZIAŁALNOŚCI OPERACYJNEJ OGÓŁEM¹:	2 770	4 440	100,0	100,0
W tym: ♦ zużycie materiałów	1 691	2 233	61,1	50,3
♦ opłacona robocizna	124	146	4,5	3,3
♦ amortyzacja	496	644	17,9	14,5
♦ pozostałe koszty operacyjne	459	1 417	16,5	31,9
Wynik działalności operacyjnej	1 175	1 338		
Wynik działalności finansowej	-61	-142		
Wynik działalności gospodarczej	1 114	1 196		
Saldo podatków ²	•	-28		
Dochód rolniczy	1 114	1 168		

¹W kosztach tych nie ma wycenionej i nieopłaconej w formie płacy roboczej pracy rolnika i członków jego rodziny.

²Podatki nie wliczane do kosztów działalności, lecz obciążające wynik finansowy.

Źródło: Opracowanie na podstawie: Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1998. IERiGŻ Warszawa 1999, oraz Agrarbericht der Bundesregierung 1999. BMELF; Bonn 1999.

W publikacji wyników rachunkowości rolniczej prowadzonej przez gospodarstwa w 1998 roku IERiGŻ⁶ podaje zestawienie trzech grup cen dla towarowych produktów rolniczych: ceny zaliczeniowe, które przyjęto do obliczeń w publikacji, średnie ceny ważone realizowane przez rolników prowadzących rachunkowość oraz średnie ceny skupu wg GUS. Na przykład, dla bydła cena przyjęta do obliczeń wynosiła 2,50 zł/kg, natomiast średnie ważone ceny pro-

⁶Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1998. IERiGŻ, Warszawa 1999, s. XXV.

duktów i stada obrotowego według danych źródłowych z gospodarstw prowadzących rachunkowość rolniczą wynosiły 3,10 zł za kg wagi żywej. Z tabeli 2 wynika, że inwentarz żywy stanowi około 6% w wartości aktywów. Przyjęcie do końcowej wyceny bilansowej faktycznie realizowanej wyższej ceny (o około 25%) od ceny zaliczeniowej np. w gospodarstwie bydłowym spowodowałoby nie tylko wzrost ogólnej wartości majątku (aktywów), a co za tym idzie kapitałów własnych, ale zwiększając wartość pozycji zmiana stanu produktów (tab. 3), przede wszystkim znacznie poprawiłoby obliczony dochód rolniczy. Zastosowanie do wyceny niższej wartości można jednak uznać za zasadne w polskich warunkach, gdy rolnicy mają trudności ze zbytem gotowych produktów.

Podsumowanie i wnioski

Zawyżanie wartości majątku w wyniku nierealnej wyceny poszczególnych składników majątku, nie uwzględniającej możliwości faktycznej ich zamiany na pieniądź powoduje, że ustalany i wykazywany w rachunkowości wynik finansowy jest wyższy od wyniku rzeczywistego. Oznacza to przedstawienie korzystniejszych od faktycznych wyników działalności przedsiębiorstwa, dając w ten sposób nieobiektywny obraz przedsiębiorstwa. Instytucje (np. banki) lub inne jednostki, np. kontrahenci, oceniający sytuację finansową i majątkową przedsiębiorstwa rolniczego na podstawie bilansu sporządzanego w sposób zbyt optymistyczny mogą błędnie ocenić jego kondycję majątkowo-kapitałową i na tej podstawie podjąć decyzje obciążone dużym ryzykiem finansowym. W polskiej praktyce rolniczej przykładami wpływu metod wyceny majątku na poziom i realność obliczanego wyniku finansowego mogą być tzw. papierowe zyski ustalane w państwowych gospodarstwach rolnych, w szczególności na początku lat dziewięćdziesiątych.

Przedstawione w opracowaniu metody wyceny zapasów stosowane w rachunkowości rolniczej gospodarstw, pomimo dość ogólnikowego ich zaprezentowania, pozwalają sformułować następujące wnioski:

1. Metody wyceny bilansowej zapasów gospodarstwa rolniczego wpływają w sposób bezpośredni na wielkość majątku, kapitałów własnych oraz wynik działalności wykazywane w podstawowej informacji finansowej o jednostce gospodarczej, jaką stanowi bilans majątkowy oraz rachunek zysków i strat.
2. Większość wycen dóbr tworzących majątek gospodarstwa rolniczego jest ściśle związana z układem cen rynkowych, co jest jedną z podstawowych cech gospodarki rynkowej. Ten element zbliża więc gospodarstwa rolnicze

do innych form prowadzenia działalności gospodarczej, odsuwając specyfikę rolnictwa na dalszy plan.

3. Metody wyceny księgowej stosowane dla takich grup zapasów gospodarstwa rolniczego jak produkty wytworzone i zużywane na cele produkcyjne oraz produkcja w toku cechuje niekiedy ogromna złożoność. Jest to wynikiem podstawowej przesłanki rachunkowości, zgodnie z którą wszystkie informacje wychodzące z systemu rachunkowości powinny przedstawić stan przedsiębiorstwa w miarę bliski rzeczywistości.
4. Zasady wyceny stosowane w praktyce polskich i niemieckich gospodarstw prowadzących rachunkowość opierają się w swoich założeniach na respektowaniu zasady ostrożności, podyktowanej przezornością w prezentowaniu majątku gospodarstwa.
5. Zbliżone zasady księgowej wyceny w zunifikowanym systemie rachunkowości polskiej oraz w systemie państwowej rachunkowości niemieckiej stanowią ważny element zachowania zasady porównywalności danych finansowych o gospodarstwach ustalonych na podstawie rachunkowości.

W Polsce rachunkowość prowadzona przez rolników zaczęła upowszechniać się dopiero w ostatnich trzech latach, stąd stosowanie jednolitych metodycznie zasad wyceny stanowi jedną z barier przy jej prowadzeniu, szczególnie dla mało doświadczonych rolników.

Stock Valuations vis-à-vis Balancing Farm Assets and Liabilities

Abstract

The paper presents the methods of stock assessment in agricultural enterprises in the context of its influence on information relating to farms' assets, their financial standing and obtained results, which is creating on the basis of the bookkeeping.

The cross-country comparative analysis of assets valuation principles concerning physical stock and life-stock was applied. The comparison was made between Poland and Germany. The accounting data used to illustrate above problems in the case of Poland was derived from agricultural holdings keeping books under supervision of the Institute for Agricultural Economics and Food Economy (IERiGŻ), and in the case of Germany – from State Accountancy Data Network.